

Teperics Károly¹

A TANULMÁNYI CÉLÚ NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓ MAGYARORSZÁGON
– ESETTANULMÁNY DEBRECEN²

AZ OKTATÁS SZEREPE A NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓBAN

A XXI. század sajátos migrációs folyamatokat eredményezett a kelet-közép-európai térségben. A vasfüggöny lehullása után megnyíltak a határok, eddig egymástól elszigetelt, határokkal szabdaltnak területek között újraindultak a migrációs folyamatok, történelmileg összetartozó területek találtak újból egymásra. Kelet-Európa világgazdaságba történő visszakapcsolódása ezt a folyamatot gazdasági tartalommal is megtölti. Egy oldalról magával hozza a nemzetközi tapasztalatok iránti igényt és gerjeszt külföldi tanulást (kibocsátó ország), másik oldalról piacképes tudás megszerzésének lehetőségét nyújtja a más országokból származó hallgatók/tanulók számára (befogadó ország).

A XX. század végére a migráció egyik jelentős népességszámot érintő szegmensévé vált az oktatási célú vándorlás. Bár az ideiglenes mozgások kategóriájába tartozik, ezzel együtt világviszonylatban komoly tömeget érint napjainkban. Jellemző, hogy legtöbbször a legfejlettebb országokból indulnak útnak, onnan, ahol amúgy is jobb a szellemi tőkéhez való hozzáférés esélye. Mivel külföldi tanulmányaikkal megerősítik korábban is előnyös helyzetüket, a folyamat voltaképpen a regionális egyenlőtlenségek újratermelődéséhez vezet ez (L. Rédei 2008).

Magyarország esetében a mindkét irányban erősödő mozgásból jelenleg a befogadó jelleg erősebb, évről évre mintegy 25.000 külföldi tanuló/hallgató van jelen a magyar oktatásban.

A különböző oktatási szintekhez eltérő migrációs intenzitást illeszthetünk. Könnyen belátható, hogy az általános iskola (ISCED 1, 2) nem a szűkebben vett oktatási célú, hanem a „szülői” migráció nyomaként kezelhető. A kisiskolások esetében az önállóság nehezen feltételezhető, ennek megfelelően a szülővel együtt mozogva, a szülők migrációs céljaihoz alkalmazkodva jelennek meg a befogadó ország oktatási rendszerében. Ritkán, határ mentén elhelyezkedő települések esetében ingázás jelleggel ez a jelenség is felismerhető, felfogható tisztán oktatási célú mozgásnak³. Természetesnek tűnik a nagyobb vonzáskörzet a középfok esetében. Kistérségre, megyére, speciális képzések esetén régióra kiterjedő vonzásokat láthatunk a középiskoláknál. Átjárható határok esetében itt már gyakori az ingázó, kollégista, vagy albérletben élő külföldi tanulók megjelenése (*diák mobilitás*). Nagyobb önállóság mellett nagyobb távolságokat is átívelő mozgásokat rendelhetünk a felsőoktatáshoz. Sok esetben itt már kiesik a földrajzi közelség az intézményválasztás szempontjai közül és ez kontinentális, sőt kontinensek közötti mozgásokat eredményez (*hallgatói mobilitás*). „*Tanulmányi célú mozgás*” (L. Rédei 2007) címszó alatt tanulmányunkban e kettő együttes vizsgálatára kerül sor, Debrecen oktatási intézményeire koncentráltan.

¹ Teperics Károly: Debreceni Egyetem, Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék
e-mail: teperics.karoly@science.unideb.hu

² A tanulmány megírását/ az előadás elkészítését az Európai Regionális Fejlesztési Alap támogatta a "HERD: Higher Education for Social Cohesion – Cooperative Research and Development in a Cross-border Area" (HURO/0901/253/2.2.2.) című kutatási projekt keretében.

³ A magyar közoktatási intézményekben külföldi állampolgárok legálisan tanulhatnak, utánuk az iskolák a magyar állampolgárok utáni támogatásra (*kvóta*) jogosultak. Előfordul olyan helyzet, amikor a határon túli magyar tanulók (és a velük járó kvóta) tartja életben a kistérség csökkenő létszámú általános iskoláját. 2002-ben 20 településen volt 5% feletti a külföldi tanulók aránya az általános iskolában, ezek jellemzően 25-200 fő közötti létszámmal működő intézmények voltak (KIR, 2002).

MÓDSZERTANI MEGJEGYZÉSEK

A mobilitás és migráció kifejezések áthallását célszerű tisztázni. A migráció, mint bekövetkezett esemény és a mobilitás, mint vándorlási hajlam, szándék különbségtételét L. Rédei (2009) már megtette. A tanulmányi célú mozgások általában az ideiglenességükkel jellemezhetők, eszerint a résztvevők országhatárokat átlépve keresnek maguknak képző intézményt, majd tanulmányaik végeztével (általában) visszatérnek szülőföldjükre. Abból következően, hogy a visszatérés szándéka a gyakoribb⁴ én a „mobilitásnak” vélem a tanulmányi célú ideiglenes vándorlásokat. Úgy gondolom, hogy stilisztikai szempontból hasznos, ha a dolgozatban szinonimaként fogom használni a „tanulmányi célú migráció” és a „tanulmányi célú mobilitás” kifejezéseket, mindkettő alatt (a „tanulmányi” jelző ezt érzékelteti) hangsúllyal az ideiglenes mozgást érve. Természetesen látom és elfogadom azt is, hogy ez előzménye lehet a végleges letelepedésnek, a migrációnak.

Jogi szempontból különbséget kell látni a letelepedési célú migráció és a tartózkodási célú migráció között. 2007 óta Magyarországon tanulmányi céllal (három hónapnál hosszabb, legalább egy-, maximum öt éves időtartamban) tartózkodhatnak olyan 14 évnél idősebb külföldi állampolgárok, akik igazolni tudják, hogy felvételt nyertek valamilyen oktatási intézmény akkreditált nappali rendszerű képzésére. Ez a szabályozás „EU-konform”, hiszen Magyarország a 2007. december 21-én érvénybe lépett Schengeni szabad áramlási térség tagjaként alkotta meg ezt a törvényt⁵.

A korhatár 2007-es kibővítése miatt a tanulmányi célú migráción belül elkülönítendőnek látom a „diák mobilitást” (az első és másodfokú képzések érdekében történő mozgásokat), a „hallgatói mobilitástól”, ami a harmad és negyedfok képzéseit érinti⁶. A nemzetközi fogalomhasználat és adatgyűjtés általában a felsőoktatásban tanuló hallgatókra⁷ vonatkozik. A magyar közoktatás információs rendszere teszi lehetővé, hogy a hazai viszonyokat a 14 – 18 év közötti korcsoportra vonatkozóan is vizsgálni tudjuk.

Az elemzés során a tanulmányi célú ideiglenes mozgások egy szűkebb szelete kerül szóba. Csak azok a diákok, akik tanulmányaikat teljes egészében más országban végzik. Nem foglalkozom az ösztöndíjas részképzésekkel, rövid periódusú külföldi tartózkodásokkal. Tipikusan azok kerülnek be a vizsgálatba, akik önerőből (vagy esetenként állami ösztöndíjjal) vállalkoznak arra, hogy más ország oktatási intézményében folytassák tanulmányaikat, ott szerezzenek érettségit, diplomát. A szakirodalom a „freemover” jelzőt használja rájuk.

Nem részei a vizsgálatnak a szervezett kapcsolatok (Erasmus, Leonardo programok, részképzések, stb...) és a formális (intézményi) kapcsolatok keretén belül külföldre mozgó tanulók/hallgatók⁸.

Újabb szűkítést jelent a vizsgálatban a vándorlás iránya. A hozzáférhető adatok a Magyarország felé tartó mozgások detektálására alkalmasak, ennek megfelelően a magyar köz- és felsőoktatási intézményekben megjelenő tanulókról/hallgatókról szól a dolgozat.

⁴ Pontosabban nem automatikusan végleges letelepedési cél.

⁵ A szabad áramlásról alkotott 2007. évi II. törvény tartalmazza a tanulmányi célú mozgás szabályozását is (L. RÉDEI M., 2009).

⁶ Az első és másodfok Magyarországon a közoktatást, az általános iskolát és a középiskolát jelenti. Harmad és negyedfok alatt (leegyszerűsítve) a felsőoktatás értendő.

⁷ A „foreign study, study abroad”, „ student mobility”, „international mobile student”, „high education student” kifejezések erről szólnak.

⁸ A „nemzetköziesedés” szemszögéből természetesen fontosnak tartom ezeket a kapcsolatokat is, de az adatgyűjtés körülményei miatt nem vonom be őket a vizsgálatba.

KÜLFÖLDIEK A MAGYAR KÖZOKTATÁSBAN

A magyar közoktatási intézményekben külföldi állampolgárok legálisan tanulhatnak, utánuk az iskolák a magyar állampolgárok utáni támogatásra (*kvóta*) jogosultak. Tartózkodási engedély birtokában, államközi megegyezések eredményeként, a „viszonosság” elvének érvényesülését jelenti mindez. Jelenlétüket a KIR (Közoktatási Információs rendszer) adatgyűjtése révén 1998-tól tudjuk nyomon követni. A rendelkezésemre álló 2002-es év adatai a határontúli magyar anyanyelvű kisebbségek hazai intézményekben való megjelenését mutatja, és a magyar (szlovák, szlovén, román) csatlakozást megelőző periódusból származnak. A 2008-as adatokkal a változások bemutatására tesztek kísérletet, ezekben már nem lehet szétválogatni a nevesített (sok esetben több közoktatási szintet is egyesítő) intézmények alapján azt, hogy a külföldi tanuló melyik oktatási szinten tanultak, itt a közoktatás egészére vonatkozik az elemzés.

2002-ben a 920.000 fő körüli magyar általános iskolai tanuló 0,7%-a (6245 fő), a középiskolákban tanuló 421.000 főből, 15.558 fő (2,8%) külföldi állampolgár. Közülük csak néhány száz fő, aki nem magyar anyanyelvű, döntően EU országból érkezett, valószínűleg diplomata csemete vagy a nemzetközi vállalatok menedzsmentjének gyereke.

Legtöbben Romániából és Ukrajnából érkeznek, a következő szint a Jugoszláviából (Szerbia) és Szlovákiából érkezőket jelenti. A határontúli magyar kisebbség létszámaiból következő arányoktól a kárpátaljaiak nagy száma ismét figyelemre méltóan magas. Ha a másik végletet, az elenyészően kicsi szlovéniai, horvátországi, ausztriai létszámot is nézzük, akkor valószínűsíthető, hogy onnan érkeznek inkább a tanulók, ahol a magyar gazdasági helyzet jónak látszik, ahonnan cél lehet a magyar munkaerőpiacra bekerülni.

A kapcsolatok háttérében felismerhetők a *tradicionális* elemek, hiszen egykor már létező, de a trianoni békeszerződés által szétszakított társadalmi - gazdasági - kulturális egység újjáéledése figyelhető meg. Könnyíti a helyzetet, hogy a határ mindkét oldalán magyarok találhatóak, nyelvi nehézségek nincsenek. A Monarchia idején (esetenként korábban) kialakult, működő középiskolai vonzaskörzeteket (Sárospatak, Debrecen református iskoláinak kiterjedt beiskolázási köre) bomlottak fel a háború után, ezek újbóli kiépülését, újak megjelenését hozzák magukkal a "légiessé" váló határok.

Modern motívumnak tekinthetjük, hogy az oktatás, mint határon átívelő szolgáltatás is hat a háttérben. Szigorú gazdasági racionalitás alapján hoznak anyagi áldozatot a magyar középiskolákban tanulók szülei, ennek eredményeként jobb munkaerő-piaci helyzetet, a későbbiekben jobb jövedelmeket várnak el. Elveiben ez megfelel a közgazdaságtan emberi tőke elméletének, miszerint a jövő hozamai reményében befektetnek a tanulók szülei az iskoláztatásba.

Itt hiányoznak az állami szándékok, a külföldön történő továbbtanulás háttérében csak a tanuló és a családja áll. Ez klasszikusan az "alulról szerveződés", amikor az állami akarat csak utána megy az eseményeknek, legfeljebb csak legalizálnak meglévő kapcsolatokat.

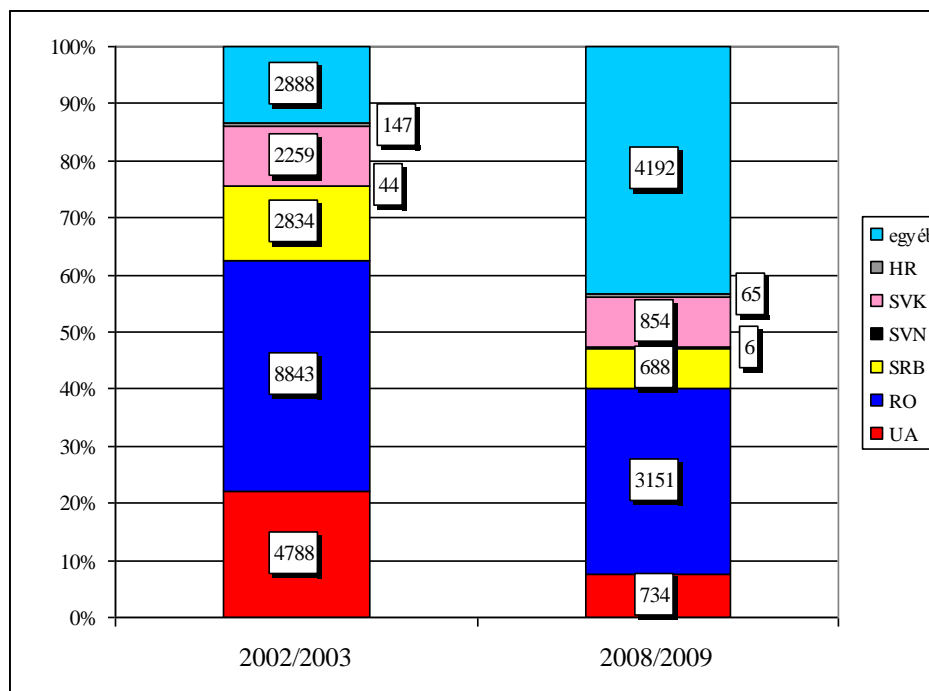
Településválasztásukban Budapest és agglomerációja (munkaerő-piaci helyzetéből is adódóan) játszik meghatározó szerepet, emellett a határ közelében található települések kedveltek. Mint minden más vonatkozásában itt is felismerhető a Budapest túlsúly. A külföldiek közel fele a fővárost választja célként, csak másodlagos cél a határmenti elhelyezkedés, a földrajzi közelség. A Kárpátaljáról és a Vajdaságból érkező tanulók esetében ismerhető fel az utóbbi szempont. Ez a szempont a Romániából érkezők városválasztásában érvényesül legkevésbé. Ez összefügghet azzal is, hogy onnan nemcsak a határ közvetlen közeléből, hanem a Székelyföldről is jönnek a tanulók. Számukra nem jelent érdemi előnyt a határmentiség.

Északkelet-Magyarország általános iskoláiban szinte kizárólag román és ukrán állampolgárságú külföldi tanulók jelenlétét figyelhetjük meg.

A tanulók középfokon belüli iskolatípus választása figyelemreméltó. Kétharmaduk a szakközépiskolákat, közel negyedük a gimnáziumokat és a maradék a szakiskolákat célozza meg. Ez a választás a gyakorlatiasabb ismereteket adó szakközépiskolák túlsúlyával a modern szemléletet, a munkaerőpiacra történő racionális felkészülést sugallja. A felsőfokú képzés "konzervatív" szakirányaitól ez lényegesen eltér (Teperics 2002). Jellemzően többen mennek a határontúlról érkező magyar fiatalok közül a szakmai végzettséget is adó intézmények (szakközépiskola és szakiskola) irányába, mint a magyarországi átlag. Magyarázatul szolgálhat, hogy Ukrajnában a magyar nyelvű szakmai középfokú képzés hálózata hiányos és Romániában sem elégíti ki az igényeket. Romániában a magyar nyelvű középfokú képzés 75%-a „liceum jellegű”, a (magyar nyelvű) szakmai képzés háttérbeszorult. A magyarul szakmát tanuló fiatalok harmada (mintegy 5000 fő) Magyarországon szerez végzettséget.

Számomra ez arról árulkodik, hogy a magyar középiskolát választó tanulók jellemzően nem a felsőfokra készülnek. A szakközépiskola inkább a munkaerőpiacra készíti fel a tanulóit. Aki a középfokot itt végzi el az valószínűleg nem az otthoni felsőoktatásra, sőt nem is igazán az otthoni munkaerőpiacra, hanem a magyarországra készül fel, itt remél előnyöket vagy legalább is magyar tanulókkal egyező esélyeket. Sokkal gyakorlatiasabb és határozottabban az áttelepülés szándékát mutatja ez, mint a felsőoktatásban megfigyelhető tendenciák. A határon átnyúló kapcsolatok legélénkebb formájának lehetünk ebben az esetben a tanúi, hiszen itt állami segítség nélkül, a "homo oeconomicusként" viselkedő szülők és tanulók a szellemi tőkéjük növelése érdekében hoznak anyagi áldozatot.

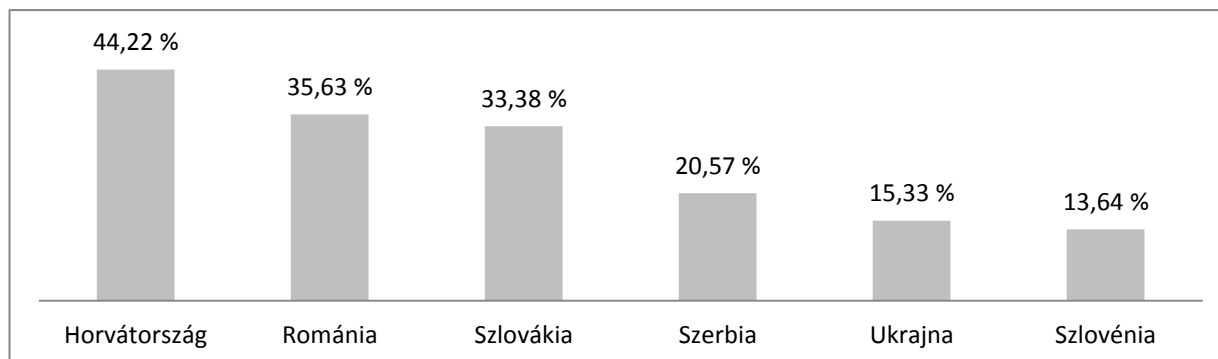
Napjainkra lényegesen megváltozott a helyzet. A 2008-ra vonatkozó, online elérhető minisztériumi adatbázis alapján látványos visszaesést detektálhatunk. Erősen visszaesett az általános iskolákban tanuló külföldiek száma. 6.245-ről 4.224-re. A közel egyharmados csökkenés úgy állt elő, hogy a 2002-es statisztika nem tartalmazta az Európán kívülről érkező nem magyar anyanyelvű tanulókat. Erősebben esett vissza eszerint a határontúli magyarok száma az átlagnál. Ebből Szlovákia jelent csak kivételt, ahonnan kicsit még emelkedett a tanulók száma (1. ábra).

1. ábra: A magyar közoktatásban tanuló külföldi állampolgárok száma (2002, 2008)
(Forrás: KIR, 2002, 2009)

Még markánsabb a kép a változás a középiskolák vonatkozásában is. 15.557 főről 4.610-re olvadt külföldi tanulók száma. Kevesebb, mint harmada ma az itt tanulók aránya.

A két időpont közötti leglátványosabb változás a létszámok csökkenésével fogható. A 2002-es 21.803-as létszám 2008-ra 9.690 főre olvadt. Kevesebb, mint fele csupán a külföldi diák ma, közülük is látványosan esett vissza a határontúlról érkezők száma és aránya (2. ábra).

2. ábra: A szomszédos országokból érkező tanulók létszámának visszaesése 2002 és 2008 között (2002= 100%)

Jóval jelentősebb a csökkenés, mint a teljes oktatási létszámok viszonylatában. A háttérben lévő okokat a hozzáférhető adatok bontása miatt csak becsülni lehet.

Amíg a magyar oktatás és a magyar munkaerőpiac vonzónak tűnt a határontúli magyarok számára, addig érkeztek a közoktatásba a magyar anyanyelvű hallgatók. Az áttelepülésekkel párhuzamosan az általános iskolákba is, és látványosan sokan a középfok szakképzéssel foglalkozó intézményeiben jelentek meg (Teperics 2002). Az idő előrehaladtával felzárkóztak a környező országok oktatási rendszerei, kiterjedt magyar nyelvű képzések sora. Ennek eredményeként lelassultak a folyamatok.

Másik tényező a gazdaság válságjeleivel függhet össze. A magyar gazdaság lassulása nyomán a magyar munkaerőpiac vonzó hatása is csökkent.

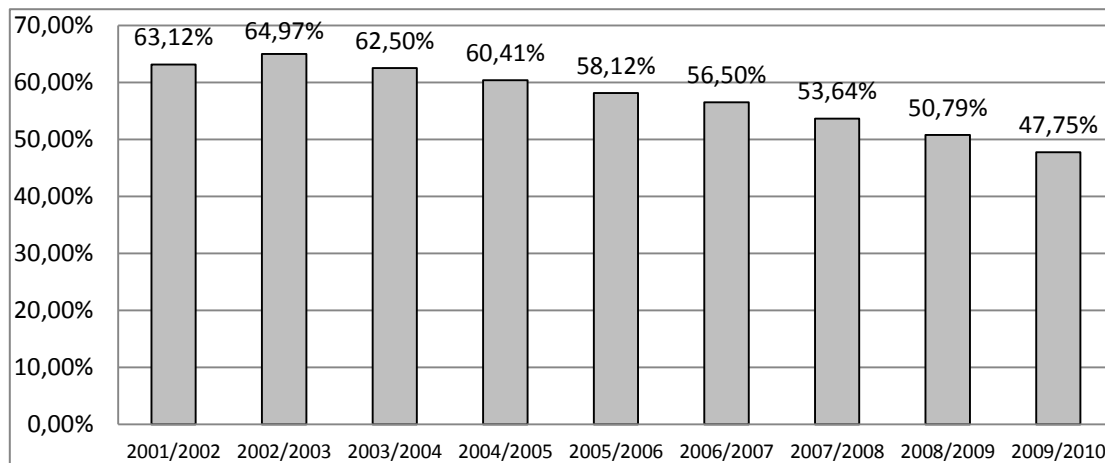
Harmadik okként a demográfiai folyamatok valószínűsíthetők. A határontúli magyar kisebbségek fertilitási mutatói, ennek eredményeként korszerkezetük is rossz, rosszabb, mint az anyaországé. Néhol az 1990-óta tartó migrációs folyamatok eredményeként már hiányoznak azok a fiatalok, akik kivándoroltak. Fizikailag sincs annyi fiatal, mint korábban, nyilván ez csökkenti az oktatási célú migrációt is.

KÜLFÖLDIEK A MAGYAR FELSŐOKTATÁSBAN

A magyar felsőoktatás külföldi hallgatói a szocialista időszakban a "béketábor" hallgatói közül kerültek ki. A szomszédos szocialista országok cserediákjai kétoldalú megegyezések nyomán kerültek be hozzánk, ennek fejében magyar tanulók is megjelenhettek külföldi egyetemeken. A másik csoportot a fejlődő országokból származó hallgatók jelentették. A "baráti" viszonyulás itt is kiinduló alap volt, jöhettek az ázsiai és afrikai országokból a hallgatók.

Megváltozott a helyzet a rendszerváltással. Piac viszonyok közepette, immár nem csak magyarul, hanem angolul is tanulhat bárki a tandíj megfizetése mellett a magyar felsőoktatásban. A nyelvi kettősség továbbél. A magyar nyelvű határontúli hallgatók továbbra is jelen vannak a képzésekben. Létszámuk a politikai lehetőségek kinyílásával hirtelen emelkedett, majd az ezredforduló körüli időponttól beállt egy szintre (3. ábra). Egyenletesen emelkedő viszont az egyéb kategóriában a létszám.

A hallgatók származás szerinti belső arányait is átalakította ez a tendencia. A határontúli magyarok már nem jelentik a többségét a Magyarországon tanuló külföldieknek.

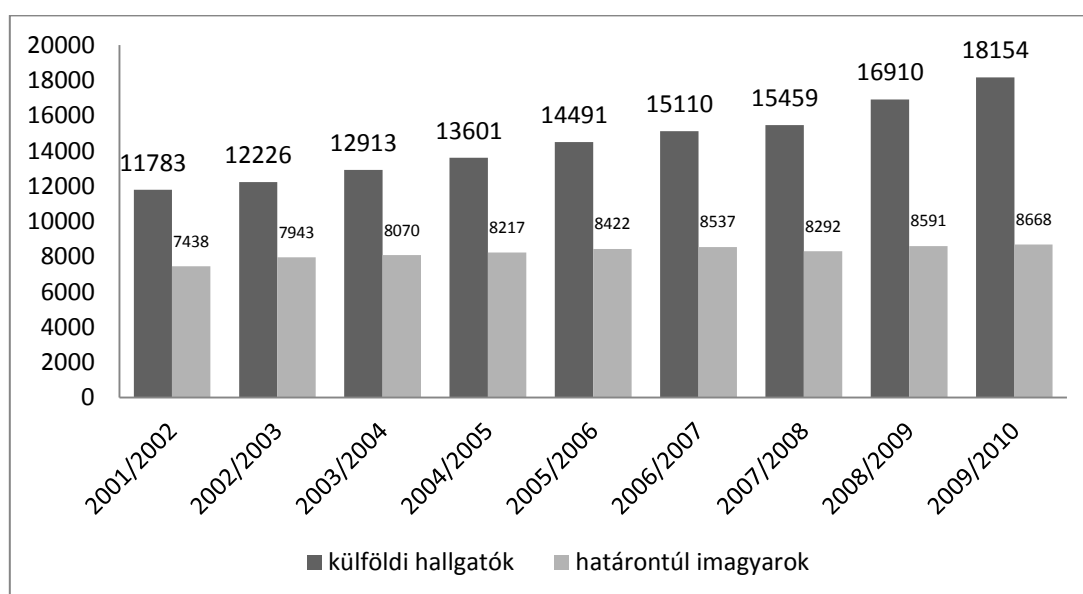

3. ábra: A határontúli magyarok aránya a felsőoktatás külföldi hallgatói között
(forrás: Oktatás-statisztikai évkönyv 2009/2010)

A 90-es évek alacsonyabb külföldi létszámai (6300 fő) mellett volt 37%-os az arányuk az összes külföldi között, majd 2002-ig gyorsabban nőtt a számuk, mint a többieké, ezért 50 % fölé emelkedett. Időben onnantól (8.276 fő) 2009-ig (15.009) gyors létszám emelkedés mellett arányuk visszaszorult. Láthatóan a piaci összetevő hatásaként emelkedik a külföldiek száma és aránya ma.

Néhány sajátosság említhető magyarországi intézményekben történő létszám változásai kapcsán. A magyar anyanyelven történő tanulmányok érdekében érkeztek az anyaország intézményeibe, országonkénti számuk általában arányos a magyar anyanyelvű kisebbség létszámaival. Horvátország (bár kis létszám mellett) és Kárpátalja magyarsága tekinthető ebben a vonatkozásban erős kivételnek, mert onnan arányaiban jóval többen érkeztek. A másik hatótényező a demográfiai helyzetükből vezethető le. Jellemzően az előregedés folyamatában lévő kibocsátót területekről van szó, olyanokról amiket erősen súlyt az elvándorlás is.

2002-től indult erőteljes növekedésnek az egyéb kategória, amiben az idegen nyelvű (döntően angol) tértítéses képzések játszanak vezető szerepet. 5-10 év távlatában a látványos növekedést produkált ez a képzés (4. ábra).

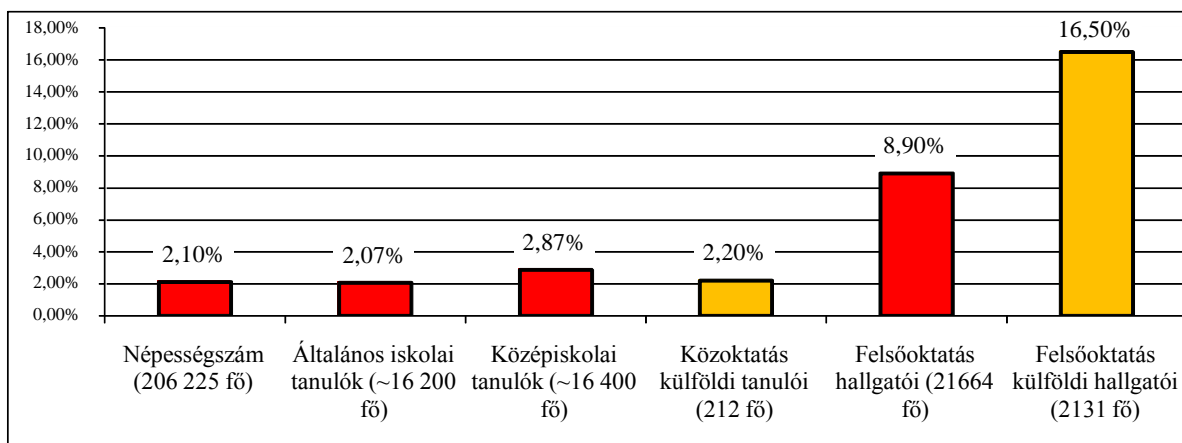

4. ábra: A külföldi hallgatók létszámváltozása a magyar felsőoktatásban
forrás: NEFMI

Debrecen sajátos helyzetben van a régióban. Kapuvárosként olyan határok közelében található, amelyek túloldalán egyaránt található(k) uniós tagállam(ok) (Schengeni övezeten belül és kívül) és Közösségen kívüli ország is. Más megközelítésben ezek a határok a kisebbségi magyarokat választják el az anyaországtól, hiszen Szlovákia, Ukrajna és Románia magyar határmenti területein élők számára természetes központ szerepét tölti be a város. Az integrációs folyamat kiterjedésével lehetőséggé vált, hogy az euroregionális együttműködésekben is komoly funkciókat vállalt a város.

DEBRECEN OKTATÁSÁNAK JELLEMZŐI NAPJAINKBAN

A város magyar oktatásban betöltött szerepét jól érzékelteti az 5. ábra. A város általános iskolai tanulóinak aránya egyezik a város lakosságának Magyarország lakosságából való részesedésének arányával. A középiskoláknál már érezhető a környezetét ellátó oktatási funkció, lényegesen nagyobb a tanulói létszámból részesedése, mint ami a lélekszámból következne. Ez központi szerepkör a felsőoktatásnál már teljesen egyértelművé válik. Nemcsak a keleti országrészre, hanem a határokon túlra is kiterjed a kapcsolatrendszer. Országos összevetésben nem egyedi a külföldi tanulók oktatásban játszott szerepe. Budapest az elsődleges vonzerő mind a közép- mind a felsőoktatás vonatkozásában, jelentősen torzítja az arányokat. A közoktatásban (általános és középiskola együtt) a városban tanul a külföldiek 2,1%-a, ami a város népességszámából való részesedésével közel egyező érték. A felsőoktatásban nappali tagozaton tanuló külföldiek aránya a városban 12%, ami lényegesen meghaladja a város országos hallgatói létszámból való részesedését (8,35%).

5. ábra: Debrecen súlya Magyarországnak népességében és a nappali tagozaton tanuló diákok körében (forrás: KSH, 2008/2009)

A város oktatási célú migrációjának vizsgálatakor az adatgyűjtés problémáit kellett megoldani. A rövid (maximum 2-3 hónapos) képzések, részképzések, ösztöndíjak nyomozhatatlanok. Vizsgálatba ennek megfelelően csak a közép- és felsőoktatásba beiratkozott tanulókat/hallgatókat vontam be. A területi kapcsolatrendszer feltárása során felhasznált adatok származása kettős. A középiskolák esetében ez az OM által gyűjtött statisztikai adatok KIR-től (Közoktatási Információs Rendszer) vásárolt adatait jelenti egyik részből (határontúli magyarok a magyar közoktatásban), másrészt önálló adatgyűjtést a város önkormányzati és egyházi, egyetemi fenntartású közép- és felsőoktatási intézményeiből. A közép- és felsőoktatásra vonatkozó elemzések elsődlegesen az OM által gyűjtött adatokon (KIR) nyugszanak, az intézmények belső adatszolgáltatása ellenőrzésül szolgáltak⁹.

⁹ Tartózkodási engedély birtokában, államközi megegyezések eredményeként a határontúli tanulók jelenléte legális a magyar közoktatási intézményekben. Gyakori, hogy az ideiglenes lakcímmel (általában határközeli állandó lakóhellyel) rendelkező tanulókat az intézmények külön már nem tartják nyilván.

A felsőoktatás adatai esetében is az intézményi adatszolgáltatás jelenti a kiindulópontot, de ebben az esetben is használtam a KSH nappalis létszámra vonatkozó adatait kontroll jelleggel. Az országhatár menti elhelyezkedés a határon túli magyar népességgel való kapcsolattartásban lehetőségeket és feladatokat rejt a debreceni közép- és felsőoktatási intézmények számára.

Megjelentek a város oktatási intézményekben a külföldi hallgatók.

(1) A közoktatás szintjén ez a középiskolákban érzékelhető. Az ISCED nemzetközi rendszerének osztályozása szerint ez a „felső középfok” (3A, 3B, 3C) szintjét jelenti és 14-18 életév közötti korosztályba tartozó tanulókat érint. Sajátos a kibocsátó terület, jellemezően határon túli, magyarul szomszédos országokból jönnek a tanulók.

(2) A felsőoktatásban (ISCED 5A, 5B, 6) is felismerhető ez a tendencia. A magyar nyelvű, kisebbségi helyzetben élő hallgatók adják a fő tömeget, de itt már jelen vannak a minőségi (és olcsó) képzés érdekében távolabbi országokból érkező hallgatók is.

KÜLFÖLDI TANULÓK DEBRECEN KÖZOKTATÁSI INTÉZMÉNYEIBEN

Az Oktatási Minisztérium által hitelesített statisztikák szerint (KIR) 2002-ben 636 külföldi állampolgár tanult a debreceni középiskolákban. A 6 horvát, 3 szlovák, 18 szerb állampolgár mellett az Ukrajnából (296 fő) és Romániából (279 fő) érkezők adták a fő tömeget. Ők jellemzően magyar anyanyelvűek, nem magyar anyanyelvű külföldiek, a fennmaradó 34 fő között találhatók.

Lényegesen csökkent a tanulók száma a 2008 októberi statisztikai adatok szerint. Összesen 107 külföldi tanult a város középiskolaiban napjainkban. Legnagyobb számban (77 fő) Romániából és Ukrajnából (15) jöttek. Szerbiából 2 fő, Szlovákiából 1 és nem szomszédos országból származó magyar 12 fő, akik jelenleg a rendszerben vannak.

Magyarország alap- és középfokú intézményeiben tanuló 9.690 főből csak mintegy 212 fő tanult a megyeszékhely iskoláiban¹⁰. Ez közel 2,2%-os részvételt jelent, ami nagyjából megegyezik a város lakosságának Magyarország lakosságából való részesedés arányával (2,1%). Látható, hogy az elmúlt években az országos tendenciával párhuzamosan csökkent a városban tanuló külföldi állampolgárságú tanulónépesség is. A 2002/03-as tanévben az akkori 21.803 külföldiből 15.558 diák volt középiskolás, melyből Debrecen 4,1%-kal részesedett a maga 636 középiskolai tanulóival. A 6.245 általános iskolából 139 fő tanult itt, a város általános iskoláinak 1,09%-a adta a magyar általános iskolákban tanuló külföldiek 0,45%-át. Látványos a különbség a két szint között. Közel szinten maradt (sőt az országos adatoknál jobban őrizte pozícióját) az alapszint, miközben hatodára esett vissza a közép.

Területiség szempontjából is hasonlóak az adataink, mint az országosak. A legtöbben Romániából (279 fő) és Ukrajnából (296 fő) érkeztek, de megemlíthető a 6 horvát, 3 szlovák és 18 szerb állampolgár is. Ők jellemzően magyar anyanyelvűek voltak. A további 34 fő Európa más országaiból érkezett, többnyire Uniós tagállamokból. A 2008/09-es tanévben, mint már említettem, változtak az arányok. Lényegesen csökkent a tanulók száma (212 fő). Az általános iskolákban 105 fővel, a középiskolákban 107 fővel számolhatunk. Legtöbben ekkor is Romániából és Ukrajnából érkeztek. Említésre méltó lehet még Szerbia illetve Szlovákia, mint szomszédos országok.

A visszaesés mértéke új helyzetről tanúskodik. A rendszerváltás utáni évek nagy létszámait meg sem közelíti a jelené. A helyi gazdasági viszonyok (Szlovákia) stabilizálódása (a magyarországi válságjelek), szülőföldön kiépített anyanyelvi tanulás lehetősége (Románia) és a megváltozott jogi háttér (az ukrán állampolgárok vízumkötelezettsége) egyaránt szerepet játszhat diák mobilitás visszaesésében. Szempont lehet a magyar gazdaság helyzetének romlása is, napjainkra talán már kevésbé vonzó Magyarország, miközben Kárpátaljáról

¹⁰ Az adatokat az Oktatási Hivatal Közoktatási Információs Irodája bocsátotta rendelkezésemre. Az adatok lezárása 2009.02.24-én történt meg (Adatforrás: KIR Hivatalos Intézménytörzs; KIR-OKTAZON; Hivatkozási szám: ASZ-02696).

könnyen el lehet jutni az ibériai országokba is vendégmunkásnak. A csökkenés hasonló az országos trendekhez, az eltérés (erősebb visszaesés) oka, hogy a városban megjelenő külföldiek között a kárpátaljai magyarok országos átlagnál nagyobb súlyt jelentettek. Esetükben látom legkomolyabbnak a demográfiai háttér romlását. Az elmúl húsz év alatt szinte "kiürült" Kárpátalja, a fiatal generációk mozgása miatt napjainkra előregedő a társadalma, hiányoznak a mobilitás szempontjából aktív korcsoportok.

KÜLFÖLDIEK DEBRECEN FELSŐOKTATÁSÁBAN

A felsőoktatásban (ISCED 5A, 5B, 6) is felismerhetők a közoktatás külföldi szereplőire jellemző tendenciák. A magyar nyelvű, kisebbségi helyzetben élő hallgatók adják a fő tömeget, de itt már jelen vannak a minőségi (és olcsó) képzés érdekében távolabbi országokból érkező hallgatók is.

A „létező szocializmus” időszakában megszokottól eltérő módon, ma már nemcsak a politikai szándékok lelhetők fel a külhoni tanulás háttérében, hanem a helyi társadalom kezdeményezései is. A határontúli magyarok magyar felsőoktatásban történő megjelenését a Bologna-folyamat kiterjedésétől függetlenül, az Egységes Európai Felsőoktatási Térség általános céljaitól elkülönítve célszerű szemlélni. Határozottan felismerhető az a szándék, miszerint a nemzetpolitika a határontúli magyarság kulturális-gazdasági elitjének megteremtését tartja fontosnak, támogatandónak. Ennek eredményeként (anyaország felé irányuló) egyirányú mozgásokat figyelhettünk meg (Erdei 2005).

A Debreceni Egyetem a külhoni hallgatók fogadása mellett más módon is szerepet vállal a határontúli magyarság felsőoktatásának szervezésében. Az egyetem aktív közreműködése mellett került sor a beregszászi, a nagyvárad, kolozsvári magyar nyelvű képzés újraindítására. A rendszerváltás utáni időszak eredménye, hogy Romániában a magyar nyelvű középiskolai képzés tanulói létszámait lassan meghaladják a határontúli magyar nyelvű felsőoktatás férőhelyei¹¹ (Erdei 2005).

A magasabb szintű (egyetemi) képzés érdekében azonban továbbra is akár határon túlra is mozdulnak a hallgatók. Ez a "túlélési taktika" (Kozma 1997) egyéni szempontokat tart szem előtt és a kisebbségi helyzetben lévő magyarok anyaországban történő felsőfokú képzését jelenti. Az 1990-es évek eleinte spontán, majd intézményesült mozgásai a térség Európai Unióhoz történő csatlakozása (kivételem Ukrajna) után váltak (az elvi megközelítésekkel jellemezhető évek után) gazdasági meghatározottságúvá. Elveiben ez egy körvonalazódó nemzetközi oktatási piac csírája, ahol a szakirányok, intézmények közötti választás az országhatárokat figyelmen kívül hagyva racionális szempontok alapján történhetne.

Határon túlról érkező magyarok alkotják a debreceni felsőoktatás külföldi hallgatóinak jelentős részét (1. táblázat). Összességében a 2007/2008-as tanévben 1873, a 2008/2009-esben már 2390 külföldi hallgatója volt a Debreceni Egyetemnek. Közülük 688, illetve 2008-ban már 939 érkezett szomszédos országból, magyarként, vagy magyarul beszélőként. 2007/2008-ban 340 (2008/2009-ben: 561) fő Romániából, 234 (:255) hallgató Ukrajnából és 104 (:112) fő Szlovákiából jött. Az összes külföldi létszámának emelkedéséhez hasonlóan jelentős a növekedés ezen a területen is. Egyelőre (2009) valamiféle átmenet tanúi lehetünk. Adataink szerint a népszerű magyar felsőoktatás növeli a kisebbségi magyarok köréből érkezők számát. Még nem mennek távolabbra tanulni a határontúli fiatalok és még nem

¹¹ Sajnálatos módon ebben komoly szerepet játszik az is, hogy a kisebbségi magyarság erősen a fogyás állapotában van. Statisztikailag kimutatható az „egykezés” (a fertilitási mutató a Kárpátalján 1,12, Romániában 1,05) és a vándorlás is a fiatal korcsoportokat érinti leginkább.

jelentenek egymásnak érdemi konkurenciát, vetélytársat a magyar és a határontúl létrehozott magyar nyelvű felsőoktatási intézmények¹².

A kisebbségi magyarok számától lényegesen eltérően nagyobb a magyar felsőoktatásban a Kárpátaljáról érkezők száma. Demográfiai jellemzőikből (természetes fogyás, elvándorlás) következően lassul a tőlük kiinduló migráció a felsőoktatás vonatkozásában is¹³.

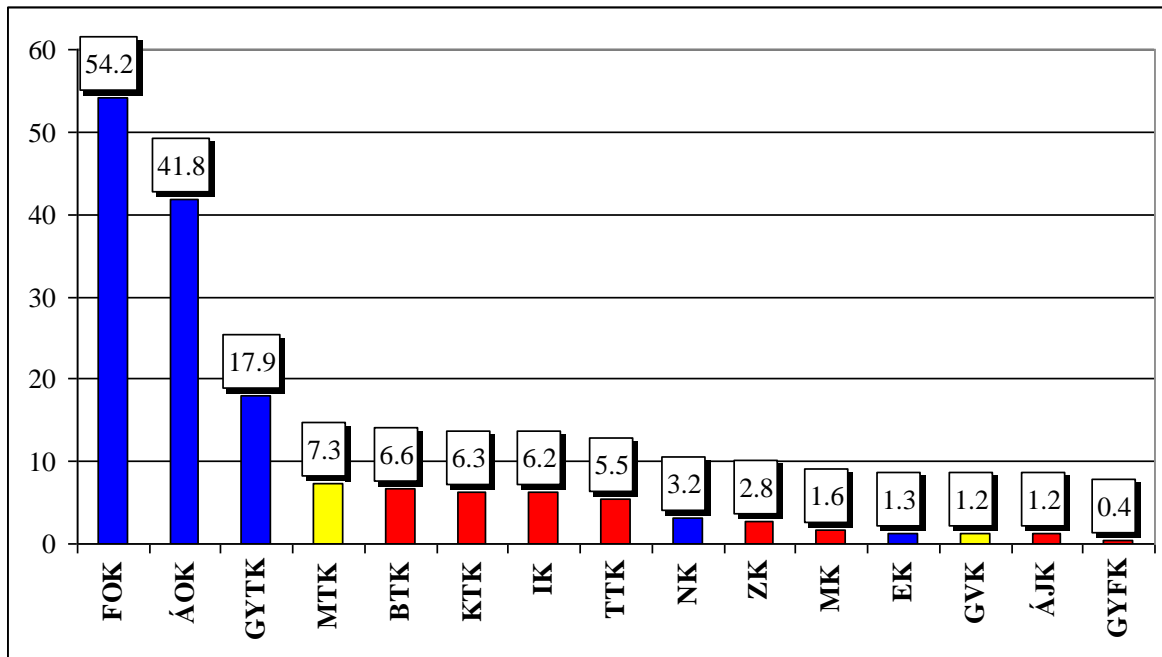
1. táblázat: A Debreceni Egyetem (50 fő feletti) külföldi hallgatóinak létszáma országoként (szürkével jelölve azok az országok, ahonnan nem nőtt a hallgatói létszám az elmúlt 4 évben) (Forrás: Intézményi adatszolgáltatás)

ország	hallgatók létszáma (fő) tanévenként				
	2004/2005.	2005/2006.	2006/2007.	2007/2008.	2008/2009
Románia	228	281	285	340	561
Izrael	213	242	254	292	337
Ukrajna	194	172	210	234	255
Norvégia	191	186	183	175	162
Irán	99	89	104	129	146
Nigéria	15	24	42	78	131
Szlovákia	38	57	77	104	112
Svédország	23	35	56	75	93
Nagy-Britannia	4	20	46	59	76
Vietnam	3	17	25	39	57
Izland	26	34	51	60	52
Összesen	1177	1343	1541	1873	2390

A nem szomszédos országokból, nem magyar anyanyelvüként érkezők (Izrael, Norvégia, Irán, Nigéria) jelentik a másik csoportot. Motivációik inkább gazdasági eredetűnek tekinthetők. A Bologna-folyamat adta lehetőséggel élve angol nyelvű képzéseken vesznek részt, azért Magyarországon, mert itt olcsóbban juthatnak hozzá a megfelelő mennyiségű ismerethez és az Európai felsőoktatási Térség minden tagállamában elismert diplomához. A Karonkénti megoszlásuk ennek megfelelően, jellegzetesen alakul (6. ábra). Az egészségügy területén vannak a legtöbben, akik az angol nyelvű képzést választják. A térítéses orvosképzés (TOK) hallgatói az általános orvosi karon és a fogorvosi karon vannak, és a világ minden tájáról érkeznek.

¹² Erdei I. (2005) jövőképe a versenytárs jelleget, az Egységes Felsőoktatási Térség távolabbi országaiba történő súlypont áthelyeződést valószínűsítik.

¹³ Rövidtávon a magyar intézmények népszerűségét növeli, hogy az ukrán felsőoktatásba csak ukrán nyelven megszerzett érettségi után juthatnak be a magyar anyanyelvű fiatalok.

6. ábra: A Debreceni Egyetem külföldi hallgatóinak karonkénti aránya a 2009/10-es tanévben [%]

(AMTC - sárga; OEC - kék; TEK - piros;

Forrás: Intézményi Adatszolgáltatás, 2009 alapján Dobány Z. 2010)

Egyedi, hogy a közelmúlt négy éve alatt is folyamatosan emelkedett a külföldiek száma. Az átlagban másfélszeres növekedést az általános orvosi- és a fogorvosi kar létszámváltozása múlta lényegesen felül. A magyar felsőoktatás létszámváltozási trendjeivel szembenegy ez a folyamat. A „numerus clausus” jelenségét az orvostudományok őrizte talán a leghatározottabban és őrzi ma is hazai hallgatók viszonylatában. A térítéses orvostudományok esetében a bevétel fontosabb.

Érdekes a határon túli magyarok alacsony száma ezekben a képzésekben. A magas tandíj (és a hagyományok) miatt itt alulreprezentáltak, ehelyett a pedagógus-, bölcsész-, természettudományos képzésben találhatjuk őket nagy számban.

Intézményenként, karonként eltérő a külföldi vonzás. Az Orvostudományi Centrum esetében a kisebbségi magyarok aránya kevesebb, mint 7%. 2009-ben az általános orvostudományokban 41, fogorvostudományokban 11 fő tanult csupán határon túli magyarként. Az angol nyelvű, térítéses képzés miatt sok a „nyugati”, illetve más kontinensről származó hallgató, és miattuk terjed ki a vonzás más kontinensekre.

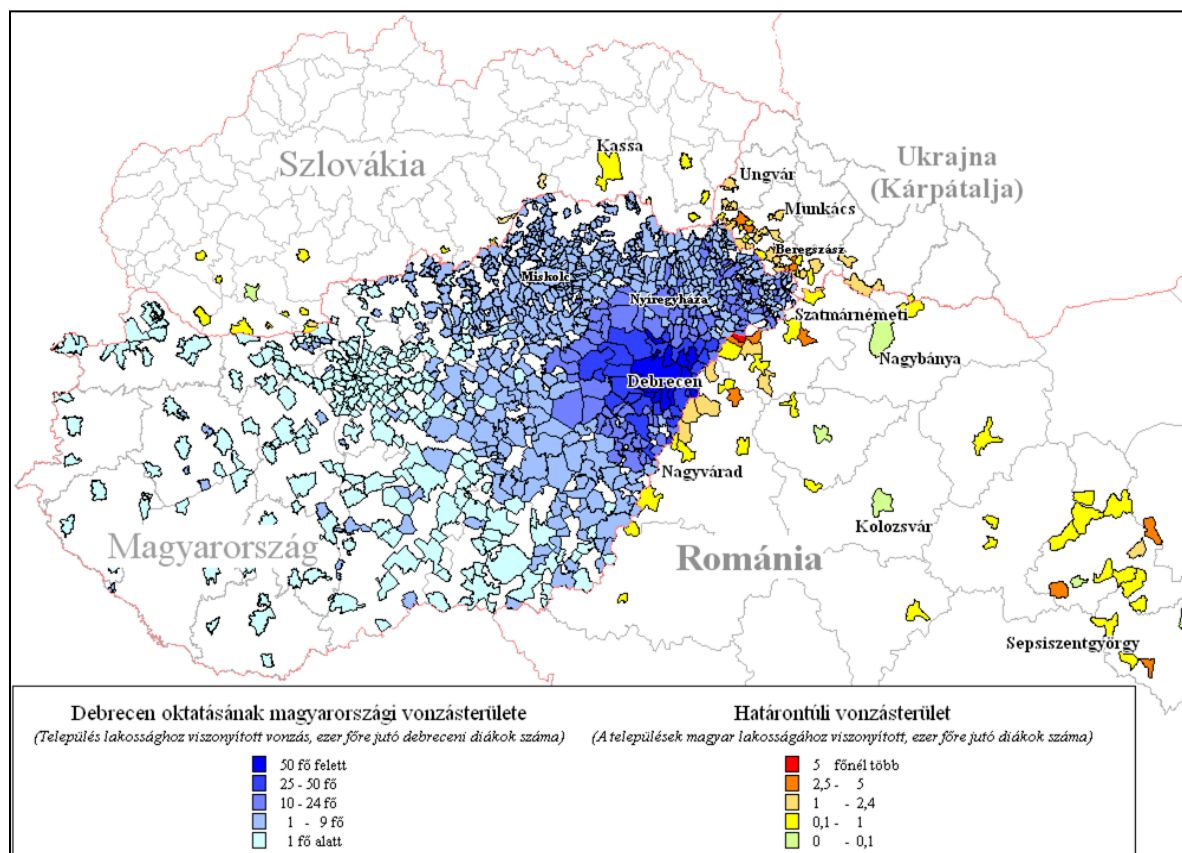
Ellenpótlást a számában kicsi, de arányaiban magas egyházi felsőoktatás jelenti, ahol szinte kizárólag határon túli magyarok tartoznak a külföldiek közé.

DEBRECEN ÖSSZEVONT OKTATÁSI VONZÁSKÖRZETE

A közép- és felsőoktatás adatainak összevonásával oktatási vonzásokörzet kijelölésére nyílik lehetőség. A magyarországi adatok segítségével térképre került minden olyan település, ahonnan egynél több diák érkezett Debrecen valamelyik intézményébe (7. ábra).

Magyarországi viszonylatban szabályos intenzitási zónák zárulnak a város köré. A távolság növekedésével az ezer lakosra jutó diákok száma egyenesen csökken. Néhány esetben a közlekedési lehetőségek, fővonalak (közút, vasút) mentén csúpszerűen távolabbra nyúlik a vonzás. Ez más funkciók vagy komplex vonzások vizsgálata esetén is felismerhető jelenség. Természeti hatások is fellelhetők. A Tisza (és a megyehatár) adja a határvonalat borsodi

területek irányába. Feltűnő elem, hogy a központi magtól elszakadva „hajdú-bihari szintű” vonzással bír a város a magyarországi Szatmár és Bereg területére.

7. ábra: Debrecen oktatásának vonzáskörzete (2005)
(forrás: Intézményi adatszolgáltatás)

Jóval kisebb diáklétszám mellett a határon túli területek vonzásintenzitását is térképen ábrázoltam (7. ábra). Az intenzitási viszonyszám kialakításakor az érintett települések magyar lakosságának adatait használtam fel. A létszámok eltérése a skála átalakítását is eredményezte, minden kategóriában a magyarországi tizede lett a határ. A város oktatási intézményei által vonzott területek közül a bihari és szatmári határmenti sáv települései (Partium) és Kárpátalja emelhető ki. A magyarországi vonzáskörzethez kapcsolódóan ezek a legintenzívebben vonzott részek. Mellettük a székelyföldi magyar települések és a Szlovák alföld településeinek életében játszik komoly szerepet a város oktatása. Kelet-Szlovákiából a vártól kevesebben jönnek a városba, számukra Miskolc, de főképp Budapest fontosabb. Együttes vonzáskörzet térkép segítségével leírható a város intézményei által leginkább vonzott terület. Egy észak-északkelet - dél-délnyugat irányú hossz tengellyel rendelkező téglalap alakú zóna ismerhető fel, aminek déli határán a magyarországi Bihar, északi határán pedig a kárpátaljai munkácsi beregszászi és nagyszőlősi járások helyezkednek el. Nyugatról ezt Borsod (és a Tisza), keletről a romániai Szatmár és Bihar megyék határolják. Az egybefüggő zóna mellett „szilánkokban” feltűnnek Szlovákia és Székelyföld magyar lakta települései is.

A TANULMÁNYI CÉLÚ NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓ HATÁSA DEBRECEN OKTATÁSÁRA

A közoktatásban megjelenő külföldiek nem gyakorolnak érdemi hatást a város oktatására. A rendszerváltást követően megemelkedett a számuk (600 fő), majd az idő előre haladtával ez

100 fő körüli létszámmal állandósult. 32– 33.000 tanuló viszonylatában számuk elenyészőnek tekinthető.

A felsőoktatási hallgatók hatása már lényegesnek tekinthető. Származási helyük, céljaik és a város gyakorolt hatásaik vonatkozásában két csoportba oszthatók.

- 1) A határon túli magyarok alkotják az első csoportot. A külföldi hallgatók 1/3-át teszik ki, jól körülhatárolható (történelmi gyökerekkel rendelkező) vonzókörzetből származnak. A Partium térségéből érkeznek, sajátos tanulmányi célokkal. A „hagyományosnak” nevezhető tudományterületeken (tudományegyetemi karok) tanulnak zömmel, a „divatos” szakirányok hallgatói között létszámuk kicsi. Az orvosképzés külföldi hallgatói között mindössze 6%-os arányban jelennek meg, viszont a bölcsész- és a természettudományos területeken ők adják a külföldi hallgatók zömét. A debreceni felsőoktatásra gyakorolt jövőbeni szerepük kérdéses. Napjainkban növelik a meritési bázist, megkönnyítik az intézmény beiskolázását, de középtávon ezt a hatást már nem tudják tartósan produkálni. Demográfiai viszonyaik az anyaorszáéhoz hasonlóan a releváns korcsoportok létszám csökkenését vetítik előre, akkor, amikor párhuzamosan a szülőföldön, magyar nyelven történő tanulmányi lehetőségeik folyamatosan bővülnek. A felsőoktatási piac szemszögéből a magyar viszonyokhoz hasonlóan kereslet csökkenés (csökkenő létszámok) és kínálat bővülés (több magyar nyelvű felsőoktatási intézmény) fogja kielezni a versenyhelyzetet.
- 2) A másik csoportba a magyar nyelvhez nem kötődő külföldi hallgatók sorolhatók. Esetükben földrajzi értelemben vett vonzókörzetről nem beszélhetünk (legfeljebb üzleti vonzások, kapcsolatok „csomósodása” figyelhető meg). Ők gazdasági racionalitás miatt érkeznek a városba és a jó ár-érték aránnyal bíró képzéseket, hozzájuk kapcsolódó szolgáltatásokat vásárolják meg. Az angol nyelvű térítéses orvosképzésben jelennek meg zömmel, további létszám növekedésük, mind az egyetem, mind a város érdekében áll.

A debreceni felsőoktatás szemszögéből a nemzetközi oktatási piac részeként működő képzések körének kibővítése teremthet pozitív jövőképet. Folytatva a határon túli magyarok anyanyelvű képzését, hangsúlyt kell fektetni az idegen nyelvű (jelenleg csak angol) képzési paletta bővítésére. A már bejáratott egészségügyi képzésekben is növelni lehet a létszámukat (lassan kapacitás korlátok lesznek, hiszen a hallgatók közel fele angolul tanul az általános orvosképzésben), de igazi előrelépést „új” (nemzetközi érdeklődésre számot tartó) tudományterületek bevonásával lehetne elérni. Nemzetközi szinten jegyzett agrár, bölcsész, természettudományos, közgazdasági és műszaki képzésekkel kellene növelni a külföldi hallgatók számát, beemelni a Debreceni Egyetemet a felsőoktatás nemzetközi vérkeringésébe.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BERÁCS J. – HUBERT J. – NAGY G. 2009: A nemzetköziesedés folyamata a magyar felsőoktatásban. Bologna Füzetek 3, NFKK BCE Közgazdaságtudományi Kar, Budapest, 69 p.
- BÉRES Cs. - MOJZESNÉ SZÉKELY K. 1997: A nagyvárad Sulyok Főiskola. In.: Határmenti együttműködés a felsőoktatásban (szerk.: Buda M.- Kozma T.) Debrecen. pp. 193-209.
- DOBÁNY Z. 2010: A Debreceni Egyetem és a város gimnáziumainak vonzókörzete. Szakdolgozat, DE TTK, 176 p.
- ERDEI I. 2005: Hallgatói mobilitás a Kárpát-medencében. *Educatio*, 2005/II. http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=55

- HATOS P. 2012: Campus Hungary, Program a magyar felsőoktatás nemzetköziesítésére. Magyar Felsőoktatás 2011 „Hazai vitakérdések - nemzetközi trendek” Műhelykonferencia előadása, BCE, 2012. január 25.
- HRUBOS I. 1999: A felsőoktatás dilemmái a tömegessé válás korszakában. *Educatio Füzetek*, OKI, Budapest. 85 p.
- ILLÉS S. – KINCSES Á. 2009: Migráció és cirkuláció. *Statisztikai Szemle* 87 évf. pp.: 729-747. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2009/2009_07-08/2009_07-08_729.pdf.
- KOZMA T. 1997: Felzárkózási stratégiák-túlélési taktikák.- In.: Határmenti együttműködés a felsőoktatásban (szerk.: Buda M.- Kozma T.), Debrecen. pp. 245-269.
- L. RÉDEI M. 2007: A külföldi hallgatók jellemzői. http://www.moderngeografia.hu/tanulmányok/kulturalis_foldrajz/redei_maria_2007_4.pdf
- L. RÉDEI M. 2008: A tanulmányi célú mozgás. MTA Doktori értekezés tézisei, Budapest, 24 p.
- L. RÉDEI M. 2009: A tanulmány célú mozgás, Budapest, *Reg-Info kiadó*. 168 p.
- OROSZ I. 1997: A kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. In.: Határmenti együttműködés a felsőoktatásban (szerk.: Buda M.- Kozma T.), Debrecen. pp. 139-158.
- POLÓNYI I. 2002: Az oktatás gazdaságtana. *Osiris*, Budapest. 423 p.
- PUSZTAI G. – NAGY É. 2005: Tanulmányi célú mobilitás Magyarország keleti határvidékein. *Educatio*, 2005/II. http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=55
- SALT J. 2004: A nemzetközi vándorlás összetétele és változása Európában. http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/2003_4/John%20Salt_tan.pdf
- SZÉL Á – GIRASEK E. 2010: Munkaerő-piac és orvosegészségügyi képzési terület. Felsőoktatási és Tudományos Tanács előadása, 2010. december 8.
- TEPERICS K. 2002: A Hajdú-Bihar megyei diplomások munkaerőpiaci helyzetének vizsgálata (A Debreceni Egyetem hatása a humán erőforrásokra). *Studia Geographica* 10., 165 p.
- TEPERICS K. 2005: Debrecen oktatási vonzáskörzete.. In.: Czímre K.(szerk.) *Kisközségtől az eurorégióig*, Debrecen, pp.58-71.
- VARGA E. Á. 1998: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája.– Teleki László Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, Budapest – Csíkszereda.

KSH Közoktatás és Felsőoktatás 2009/08. tanév

KIR Hivatalos Intézménytörzs; KIR-OKTAZON; Hivatkozási szám: ASZ-02696

NEFMI

Oktatás-statisztikai évkönyv 2008/2009, 2009/2010